

TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARINDA GENİZ ÜNLÜLERİ

Osman YILDIZ*

ÖZET

Yeryüzündeki bütün dillerde ünsüzler gibi ünlüler de belirli niteliklerine göre sınıflandırılır. Ünlülerin ağızdan ya da genizden boğumlanması, onların tasnifinde esas olan en önemli ölçütlerdendir. Buna göre Ölçünlü Türkiye Türkçesinde, bütün ünlüler temelde ağız ünlüleridir fakat anlamsal karşıtlık yaratmayan ikincil derecede geniz ünlüleri de vardır. Bu ünlüler, ünlü-ünsüz ilişkisi sonucunda geniz yolu açıkken hafifçe çıkarılır. Bazı Türkiye Türkçesi ağızlarında ise geniz ünlüleri ölçünlü dilden farklı olarak daha belirgin bir şekilde telaffuz edilir.

Türkiye Türkçesi ağızlarında geniz ünlüleri, başta /ŋ/ olmak üzere /m/ ve /n/ ünsüzlerinin *büzülme*, *derilme* ve *erime* hadiseleri sonucunda kaybolması ve genizlik vasıflarını yanlarındaki ünlüleri aktarmasıyla oluşur. Bu ünlüler, nicelik bakımından çoğunlukla normalleşmiş ünlülerdir. Bütün temel ünlülerin genzelleşmiş ara şekilleri vardır ve bu genzel ünlüler kelimelerin her yerinde bulunabilir. Türkiye Türkçesi ağızlarındaki geniz ünlüleri Batı grubu ağızları için karakteristiktir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Türkçesi Ağızları, Ünlü Varlığı, Geniz Ünlüleri.

NASAL VOWELS IN SUB-DIALECTS IN TURKISH OF TURKEY

1

ABSTRACT

Vowels are categorised like consonants according to some characteristics in all the languages worldwide. Articulation of vowels from mouth or nasal is one of the most significant criterias of their categorisation. According to this, even though all the vowels are basically mouth vowels, there are secondary nasalized vowels that do not make semantic confusion in standard Turkey Turkish. These vowels are softly vocalized as a result of vowel-consonant relation while the nasal passage is open. In some Turkey Turkish accents, nasalized vowels are vocalized more specifically unlike the standard language.

In Turkey Turkish accents, nasalized vowels, such as /m/ and /n/ especially /ŋ/ are vocalized by missing as a result of contraction and transferring their qualification of nasality. These vowels are mostly normalized vowels quantitatively. All the basic vowels have nasalized intermediate forms and these nasalized vowels may appear in any part of words. Nasalized vowels in Turkey Turkish accents are characteristic for Western Accent groups.

Keywords: Sub-dialects in Turkish of Turkey, The Presence of Vowels, Nasal Vowels.

* Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Isparta – TÜRKİYE
E-posta: osmanyildiz@sdu.edu.tr.

Giriş

Bilindiği üzere, geleneksel olarak Ölçünlü Türkiye Türkçesinde, fonemik değere sahip sekiz (8) temel ünlünün varlığı kabul edilir¹: /a, e, ı, i, o, ö, u, ü/. Bu ünlüler, nitelikleri ve karşıtlıkları dikkate alınarak genellikle, şu ölçütler çerçevesinde sınıflandırılır:

1. Boğumlanma yerlerine göre ünlüler (art ünlüler: /a, ı, o, u/ ≠ ön ünlüler: /e, i, ö, ü/),
2. Açıklık-kapalılıklarına göre ünlüler (geniş ünlüler: /a, e, o, ö/ ≠ dar ünlüler: /ı, i, u, ü/),
3. Dudakların durumuna göre ünlüler (düz ünlüler: /a, e, ı, i/ ≠ yuvarlak ünlüler: /o, ö, u, ü/),
4. Boğumlanma sürelerine göre ünlüler (normal süreli ünlüler ≠ uzun ünlüler)². Ölçünlü Türkiye Türkçesinin ünlüleri, özel durumların dışında, geleneksel olarak kabul edildiği üzere, kısadır.³

Türkiye Türkçesi ağızlarında ise ölçünlü dildeki bütün temel ünlüler mevcut olmakla birlikte, çeşitli ünsüzlerin komşuluğunda çok az farklı şekillerde teşekkül etmiş olan “ara ünlüler”, “birincil uzun ünlüler”, “ikincil uzun ünlüler”, “kısa ünlüler” ve “ikiz ünlüler” de yer alır.

Türkiye Türkçesi ağızlarıyla ilgili araştırmalar incelendiğinde bazı yöre ağızlarında ölçünlü dilde bulunmayan bir başka ünlü türünden daha bahsedilir; bu ünlü türünün ilgili yöre ağızlarındaki oluşumları hakkında bilgi verilip örneklendirilir. Bu ünlü türü geniz ünlüleri (nasal vowels; voyelles nasales) diye adlandırılır. Bilindiği gibi Ölçünlü Türkiye Türkçesinin ünlüleri ağız yolunda açık ve berrak bir şekilde boğumlanır yani aslî olarak “ağız ünlüleri” (oral vowels; voyelles buccales)dirler. Ancak Ölçünlü Türkiye Türkçesinde anlamsal karşıtlık yaratmayan ikincil geniz ünlüleri de vardır.⁴ Bu sebeple olsa gerek, Ölçünlü Türkiye Türkçesinin ses bilgisine dair yazılan gramer kitaplarında genellikle bu ünlülerden bahsedilmez. Geniz ünlüleri, ölçünlü dilde, ünlü-ünsüz ilişkisi neticesinde geniz yolu açıkken oluşur. Nazal bir ünsüzden önce gelen ünlü, genellikle nazal ünsüzün son sesiyle boğumlanır:⁵ *Tanrı, sonra, deniz* sözcüklerindeki **-a-**, **-o-**, **-e-** ünlüleri gibi.⁶

¹ Bu ünlülere, her ne kadar Türk alfabesinde bir yazıbirim olarak gösterilmese de, dokuzuncu temel ünlü olarak bazı Türkiye Türkçesi ağızlarında hâlâ kullanılmakta olan kapalı /e/ ünlüsünü de dâhil edebiliriz. Fonetik laboratuvar sonuçlarına göre, Ölçünlü Türkiye Türkçesinde kapalı /e/ ve /ğ/'nin oluşturduğu ikincil ünlülerle birlikte toplam yirmi bir (21) ünlü bulunmaktadır (bk. Coşkun 1999/I-II: 44).

² Nevin Selen, *Söyleyiş Sesbilimi Akustik Sesbilim ve Türkiye Türkçesi*, TDK Yayınları, Ankara 1979, s. 21-22; M. Volkan Coşkun, “Türkiye Türkçesinde Ünlüler ve Ünsüzler”, *TDAY-Belleten*, Ankara 1999, s. 44-45; Süleyman Kaan Yalçın, *Çağdaş Türk Lehçelerinde Ünlüler*, TDK Yayınları, Ankara 2013, s. 37; Süer Eker, “Ünlülerin Temel Özellikleri Üzerine Birkaç Not”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 5/4, Fall, 2010, s. 313.

³ Süer Eker, *age.*, 318.

⁴ Ömer Demircan, *Türkiye Türkçesinin Ses Düzeni Türkiye Türkçesinde Sesler*, TDK Yayınları, Ankara 1979, s. 50; Vecihe Hatipoğlu, *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1982, s. 60; Süer Eker, *age.*, 316.

⁵ Fatih Özek, *Tarihî Türk Lehçelerinde Ünlüler*, Akçağ Yayınları, Ankara 2014, s. 46.

⁶ Vecihe Hatipoğlu, *age.*, s. 60.

İki çeşit geniz ünlüsünden bahsetmek mümkündür. Bunlardan biri genizden hafifçe çıkarılan, diğeri de genizden belirgin bir şekilde çıkarılan ünlüdür.⁷ Geniz ünlüleri, Ölçünlü Türkiye Türkçesinde hafifçe, bazı Türkiye Türkçesi ağızlarında ise daha belirgin bir şekilde telaffuz edilir.

Bu yazıda, Türkiye Türkçesi ağızlarında bulunan geniz ünlüleri, kaynakların verdiği bilgiler çerçevesinde değerlendirilecek; görüldüğü örneklerden hareketle, oluşumları, türleri, tipleri ve kullanım sıklıkları bakımından ele alınacak ve Türkiye Türkçesi ağızlarındaki dağılımları haritaya işlenip yorumlanacaktır. Konuya dair malzeme, ulaşılabildiği kadarıyla, Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılmış kitap yayınlarından ve lisansüstü tezlerden tek tek taranmak suretiyle çıkartılmıştır.

İlgili Araştırmalar

Araştırmalarımıza göre bugüne kadar Türk diyalektolojisindeki geniz ünlüleri üzerine yapılmış hiçbir monografik yayın bulunmamaktadır. Aynı sahadaki genel ünlü varlığına da sadece birkaç değerli bilimsel çalışmayla temas edilmiştir. Şimdi bu çalışmalar ve içeriklerine kısaca bir göz atalım.

Caferoğlu, “Anadolu ve Rumeli Ağızları Ünlü Değişmeleri”⁸ adlı makalesinde ünlüleri ve örneklerini “I. Düz Ünlüler”, “II. Yuvarlak Ünlüler”, “III. Dar Ünlüler Yuvarlaklaşması”, “IV. İkiz Ünlüler”, “V. Ünlü Epenthèse Ve Epithèse’i”, “VI. Ünlü Elision’u (Silinme)”, “VII. Ünlü Sırasının Değişmesi”, “VIII. Ünlü Benzeşmesi”, “IX. Ünlü Aykırılılaşması”, “X. Uzun Ünlüler” ve “XI. Kısa Ünlüler” başlıkları altında ele almış; ancak geniz ünlülerinden hiç söz etmemiştir.

Sağır, Türkiye Türkçesi ağızlarındaki ünlülerle ilgili iki çalışma yapmıştır: “Anadolu Ağızlarında Ünlüler”⁹; “Türkiye Türkçesi Ağızlarının Ünlü Varlığı”¹⁰. Bu makalelerin ilkinde, Türkiye Türkçesi ağızlarında içerisinde geniz ünlüsü/ünlüleri bulunmayan 40 tane ara ünlü belirlenmiş ve her bir ara ünlü teker teker tanıtılmıştır. İkincisinde ara ünlülerin toplam sayısı 40’tan 53’e çıkartılmıştır. Bunlardan sadece 1 tanesi geniz ünlüsüdür: “1.7. Genizleşmiş 'a' ünlüsü: â”.

Coşkun, “Bazı Anadolu Ağızlarının Ünlü ve Allofonları”¹¹ adlı yazısında 16 Anadolu ağızını ünlüleri bakımından incelemiştir. Bu çalışmaya göre, söz konusu ağızlarda 12 ana olmak üzere allofonlarıyla birlikte 51 ünlü kullanılmaktadır. Ancak bu ünlüler içerisinde geniz ünlüsü/geniz ünlüleri bulunmamaktadır.

Tosun, “Doğu Anadolu Ağızlarında Ara Ünlüler”¹² başlıklı makalesinde bölge ağızlarında 14 tane ara ünlü tespit etmiştir; bu ünlülerin arasında geniz ünlüsü/ünlüleri yer almamaktadır.

Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılmış kitap yayınlarında ve hazırlanmış lisansüstü tezlerde de geniz ünlüsüne/ünlülerine ilgili yöre ağızlarında mevcudiyetleri

⁷ Fatih Özek, *age.*, s. 46.

⁸ Ahmet Caferoğlu, “Anadolu ve Rumeli Ağızları Ünlü Değişmeleri”, *TDAY-Belleten*, Ankara 1964, s. 1-33.

⁹ Mukim Sağır, “Anadolu Ağızlarında Ünlüler”, *TDAY-Belleten*, Ankara 1995, s. 391-409.

¹⁰ Mukim Sağır, “Türkiye Türkçesi Ağızlarının Ünlü Varlığı”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 3/3 Spring, 2008, s. 563-578.

¹¹ M. Volkan Coşkun, “Bazı Anadolu Ağızlarının Ünlü ve Allofonları”, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I*, Ankara 2007, s. 301-340.

¹² İbrahim Tosun, “Doğu Anadolu Ağızlarında Ara Ünlüler”, *Diyalektolog*, S. 4, İzmir 2012, s. 53-77.

münasebetiyle değinilmiştir. Geniz ünlülerinden bahseden pek çok araştırmada geniz ünlüleri ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. Bazı araştırmalarda ise bu ünlüler ilgili yöre ağızlarının genel ünlü türleri/çeşitleri içerisinde gösterilip diğer ünlüler gibi tek tek tanıtılmış ve örneklendirilmiştir. Yine çoğu çalışmada geniz ünlülerinin oluşma sebebi/sebepleri hakkında görüş belirtmekle birlikte bazı çalışmalarda bu konuda herhangi bir bilgi verilmemiş; sadece örneklerin sıralanmasıyla yetinilmiştir.

Kaynakların geniz ünlüleri hakkında verdikleri bilgiler şöyledir:

1. Geniz Ünlülerinin Oluşma Sebepleri

a. /m/, /n/, /ŋ/ gibi aynı zamanda geniz nitelik taşıyan fonemler *hece kaynaşması*, *ünsüz düşmesi* veya başka sebeplerle kaybolurlar ve fonksiyonlarını yanlarındaki ünlülerden birine yüklerler.¹³ Örnekleri:

- ❖ *hamâcı* “hamamcı” (20/40), *sâa* “sana” (26/84), *galâ* “kalan”(41/88), *varâ* “varan” (3/44), *ondâ* “ondan” (10/34) *zamâ* “zaman” (24/12), *burdâ* “buradan” (30/55) *yazdâ* “yazdan” (30/63), *bē* “ben” (1/18), *sē* “sen”(27/9), *edēkē* “ederken” (38/93), *zâtē* “zaten” (30/2), *isledizdē* “islediğimizden” (9/59), *bē* “ben” (8/14), *gē* “gelen” (31/3), *çocukkē* “çocukken” (30/118), *masanī usTu* “masanın üstü” (7/88), *parasinī isTendī zaman* “parasının istendiği zaman” (5/28), *saḡsarī adı* “sansarın adı” (42/93), *girebilışiz* “girebilirsiniz” (1/44), *ō* “on” (3/197), *ōa* “ona” (23/34), *sōunda* “sonunda” (20/45), *sōa* “suna” (9/23), *sō* “sonra” (16/84), *ōünde* “önünde”(12/115), *ōne* “önüne” (41/81), *būa* “buna” (7/100), *onū uçūn* “onun için” (19/146) *oū* “onu” (41/62) (AA 13-15); *sōra* (A4. 01-52 ve bçy.), *sāa* (B2. 10-7), *bāa* (B3. 09-25), *ōa* (A6. 14-44, B4. 03. 83), *būa* (A1. 03-33), *mūa* (B2. 15-91), *yalāz* (B2. 02-47), *almāyayı* (A5. 17-12), *atarhā* *atarhā* (B2. 15-11), *ūraşdındā* (a6. 19-75), *sē yaPma* (< *sen yapma* A1. 01-30) (AOİA 68); *anāıla* “ananla” (79/20), *bāa* “bana” (50/20), *ayrā* “ayran” (32/47), *goyā* “koyan” (30/16), *ordā* “oradan” (72/50), *yukardā* “yukarıdan” (27/93), *bē* “ben” (72/13), *nedē* “neden” (58/28), *sē* “sen” (30/66), *varikē* “varken” (9/14), *görüyasūz* “görüyorsunuz” (23/17), *kiymēcesūz* “giymeyeceksiniz” (14/24), *alışsī* “alışsın” (51/22), *ayī* “ayın” (64/37), *korkmasī* “korkmasın” (51/22), *yaḡī* “yangın” (56/25), *ōrēsī* “öğrensın” (51/22), *yēḡ*; *gālñī* “yeni gelinim” (55/35), *ō* “on” (35/56), *ōa* “ona” (50/18), *sōra* “sonra” (72/35), *sō* “sonra” (29/5), *ōüne* “önüne” (23/46), *būa* “buna” (72/40), *mūar* “pınar” (13/9), *goyunū* “koyunun” (55/4), *onū* “onun” (8/36), *gū* “gün” (75/19), *yū* “yün” (12/32) (BuİA 38-39); *yāşı-* (<*yaḡşı-*, *Man. Som.* 2-6), *sā* (<*saḡa*, *Man. Som.* 2-14), *sōra* (*Man. Som.* 5-21), *yē* (<*yeñi*, *Man. Som.* 9-40), *sā* (<*sān*, *İz.* 18-43), *zabā* (<*sapanı*, *Küt. Uş.* 22-41), *mā* (<*baḡa*, *Af. Din.* 35-15), *düşū-* (*düşün-*, *Den. Tav.* 52-15), *bunūla*

¹³ Zeynep Korkmaz, **Güney-Batı Anadolu Ağızları**, TDK Yayınları, Ankara 1994, s. 24-25; Zeynep Korkmaz, **Neveşehir ve Yöresi Ağızları**, TDK Yayınları, Ankara 1994, s. 42; Osman Yıldız, **Isparta Merkez Ağzı**, Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta 2002, s. 17; Faruk Yıldırım, **Adana ve Osmaniye İleri Ağızları I**, TDK Yayınları, Ankara 2006, s. 68; Ali Osman Yalkın, **Atabey Ağzı**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2013, s. 13; Osman Yıldız, Vedat Kartalcık, **Burdur İli Ağızları**, Ankara: TDK Yayınları (Baskıda), s. 38.

(<bunuñla, Ay. Boz. 62-14) (GBAA 25); *arķasındā* <arkasından XII-7, *ayakğabidā* << *ayakkabıdan* VI-79, *bakıdā* < *bakıdan* VI-149, *bubadā* << *babadan* VI-13, *ondā* < *ondan* XII-26, *uğurcā* < *Uğurcan* VI-1, *zamā* < *zaman* XII-104, *bē* < *ben* XII-19, *ē'* < *en* XIII-24, *enē* << *inen* X-9, *filē* << *filan* VII-25, *sē* < *sen* IX-14, *gelē* < *gelen* VI-113, *ğız evündē* << *kız evinden* VI-31, *hemē* < *hemen* IX-7, *ısgarpindē* << *iskarpinden* VI-79, *öndē* < *önden* XII-17, *anadī mı* << *anladın mı* XII-30, *ğapınī önü* << *kapının önü* XIII-72, *biliyō* << *biliyorum* IX-39, *onū* < *onun* XIII-27 (IMA 18); *aār* 'eğer' (<eñer, 58-52) (NVYA 42).

b. Geniz ünlüleri, /ŋ/ sesinin zamanla *hece kaynaşması* ve *ünsüz düşmesi* sonucu kelimelerde eriyip kaybolması ve genzellik niteliğini yanlarındaki ünlülere aktarması sonucu meydana gelir.¹⁴ Örnekleri:

¹⁴ Bk. Zeynep Korkmaz, **Bartın ve Yöresi Ağızları**, TDK Yayınları, Ankara 1994, s. 9-10; Tuncer Gülensoy, **Kütahya ve Yöresi Ağızları**, TDK Yayınları, Ankara 1988, s. 28-29; Yusuf Avcı, **Amasya Aydınca Ağzı**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Sivas 1988, s. 44; Ahmet Buran, **Keban, Baskil Ve Ağın Yöresi Ağızları**, TDK Yayınları, Ankara 1997, s. 30-31; Ahmet Günşen, **Kırşehir ve Yöresi Ağızları**, TDK Yayınları, Ankara 2000, s. 28-29; Hakan Akça, **Ankara İli Ağızları**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, (Yayımlanmamış) Doktora Tezi Ankara 2009, s. 87; Erdoğan Boz, **Afyon Merkez Ağzı**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon 2002, s. 26; Zafer Şaştım, **Arıcak (Elazığ) ve Yöresi Ağızları**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2003, s. 16; Fatih Kaya, **Balâ İlçesi Ağzı**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Bilim Dalı, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004, s. 16; Osman Göker, **Bolvadin'deki Türkmen-Karabağ Köylerinin Ağzı**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Eğitimi Ana Bilim Dalı, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi Afyon 1996, s. 6; Ayşe Abaz, **Çorum-İskilip Ve Yöresi Ağızları**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2004, s. 16; Ahmet Korkmazıyigit, **Çayıralan ve Yöresi Ağızları**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2010, s. 22; Ahmet Akçataş, **Çay Yörük Ağzı**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Eğitimi Ana Bilim Dalı, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Afyon 1996, s. 26; Ayten Atay, **Develi ve Yöresi Ağızları**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1993, s. 33; Canan İleri, **Eskişehir İli Mihalççık İlçesi ve Yöresi Ağızları**, TDK Yayınları, Ankara 2008, s. 80; Nesrin Sis, **Hatay Belen Ağzı**, Malatya 2010, s. 19; Serdar Yavuz, **Karakeçili Ağzı (Kırıkkale)**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2003, s. 29; Mehmet Dursun Erdem, Esra Kirik, **Kahramanmaraş ve Yöresi Ağızları**, Kahramanmaraş 2011, s. 54; Özcan Yavaş, **Kütahya Aslanapa ve Yöresi Ağzı**, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2009, s. 13; Sevgi Karaman, **Çiçekdağı ve Yöresi Ağızları**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1997, s. 19; Deniz Altındış, **Kayseri İli Gömürgen Kasabası Ağzı**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2004, s. 16; Erdinç Demiray, **Kepsut İlçesi Ve Yöresi Ağızları**, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2003, s. 37; Fatma Sibel Bayraktar, **Kayseri Merkez İlçe Ağzı**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış) Doktora Tezi, Edirne 2000, s. 171; Cemil Gülseren, **Malatya İli Ağızları**, TDK Yayınları, Ankara 2000, s. 49; Hikmet Koraş, **Karaman ve Yöresi Ağızları**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1992, s. 46; Zafer Yeşilöz, **Neveşehir İli Ürgüp ve Avanos Yöresi Ağızları**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1993, s. 24; Necati Demir, **Ordu İli ve Yöresi Ağızları**, TDK Yayınları, Ankara 2001, s. 61-62; Murat Cengiz, **Saimbeyli (Adana) Ağızları**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 1998, s. 24; Halit Akçay, **Sivaslı Ağzı**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2007, 98; Burhan Paçacıoğlu, **Sivas İlbeyleli Ağzı**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1987, s. 19; Tevfik Pekacar, **Suluova Ağızları**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2003, s. 22; Yüksel Eleren, **Şuhut Ağzı**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Ana Bilim Dalı, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Afyon 1997, s. 10; Pınar Taş, **Şarkışla ve Yöresi Ağızları**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı,

- ❖ *baã* 6-13, ' *saã* 6-26, *yanıũziũ* 14-19 (AAA 44); *o_ã* (I/20-94) “ona”, *bu_ã* (I/42-18) “buna”, *ũu_ã* (I/45-18) “ũuna” (AIA 87); *annesi baã öretmendi annesi baã getiriken* (12.21), *mesela istambola giTdiğim zaman bubam darlırdı baã* (25.117) (AMA 26); *bã* “bana” (111-106), *sã* “sana” (III-106) (AYA 16); *buã* “buna” (14/175) (< *buña*), *saã* “sana” (13/9) (< *saña*), *baã* “bana” (13/127) (< *baña*), *sırapıarlı* “sırapınarh” (13/122) (< *sırapınarlı*), *oã* “ona” (8/21) (< *oña*) (BIA 16); *baã* (6-75) < *bana*, *saã* (4-17) < *sana* (BTKKA 6); *bã* *hẽç görünmeye* (Amasra, Ahat ve İnpiri); *gelincüvez sã yimek büşürya*; *bañgĩz görüseyiz altı-vırıũ* (Çakraz) (BYA 9-10); *bã* < *bana*: *bã gúluyola* (4/42), *sã* < *sana*: *sã ŗimdi ekmẽne yã çalyım* (2/98) (ÇIVYA 16); *buã* < *buna* (Md), *soã* *ermiş* < *sona ermiş* (8/107), *saã* < *sana* (2/70), *soã* < *sonra* (14/89) (ÇVYA 22); *sã* (18/48) < *sana* (ÇYA 26); *bã* (VII/105, 116, x/77) < *baña* (DYA 33); *baã* “bana” (5.155), *saã* “sana” (5.156) (EİMİVYA 80); *baã* (14,23), *saã* (6, 11), *gõũn* (5, 28) (HBA 19); *bã* *fisıldadılar* “bana fisıldadılar” (XCVI~30) (KA 29); *baã* 14/4, *baã* 14/40, *oã* 23/10, *saã* 14/51, *saã* 15/28, *õa* 91/7 (KaVYA 54, 57); *sã* *sõlecem bu gãdã* (6-53) < *sana söyleyeceğim bu kadar*, *bã* *vẽ* (5-50) < *bana ver* (KAYA 13); *aãr* “eđer” (XX/2) < *eñer*, *baã* (XXI V/3) < *bana* (KÇYA 19); *bã* [*bana*] ve *sã* “sana” (XLV-62) (KBAYA 31); *baã* (IV/36) *bana*, *õlen sõ* (XIV/70) < *õğlen sonu* (KİGKA 16); *sõã* (< *sonra*) (41/25; 41/30) (KİVYA 37); *sãa* (*saña*) (56/2), *sã* (*saña*) (50/13), *bãa* (*baña*) (49/20), *ũuã* (*ũuña*) (88/9), *ãyı* (*ağayı*) (59/5) (KMIA 171); *sã* < *sana*: *sorarım sã* (23/26), *bã* < *bana*: *õ da annem bã çıkarveyõdu ebe demiş* (28/6) (KüYA 29); *eãr* “eđer” (LV/37) < *eñer*, *dẽiřir* “değĩřir” (LXVII/40) < *deñiř-*, *dãřtiler* “değĩřtiler” (XLVII/13), *ããr* “eđer” (XLVII/20), *pũãr* (XXIV/33) < *piñar*, *baã* (XXIV/12) < *baña*, *gõřular* “komşular” (XXIV/9) < *ET* *konşu* (bkz. DLT I. 435-9), *oã* (LV/53) < *oña*, *saã* (LXX/36) < *saña*, *sẽ* “sana” (XXXVI/188), *soã* (L/123) < *soñra*, *buã* (XLIV/145) < *buña* vb. (KVYA 29); *yapıyursũz* (V I 1/248), *onũunan* (VI/32), *bunĩla* (V I 1/89), *sãa* (VI/51), *bãa* (V I/151), *çupalũ* *iç in e* (X/227), *yalũz* (VI 1/113), *ã* (VII/204) (KYA 46); *baã* < *baña* (13/25-36/12), *oã* < *oña* (54/19-130/49), *õüne* < *õñüne* (37/32), *anladız mı?* < *anladıyız mı?* (132/23) (MIA 49); *oğã* < *ona* (XXXVI-23), *bã* < *bana* (XXVII-34), *hẽ* < *hege* (XXXI-32) (NİÜVAYA 24); *aã* (*ağã*) (113/12), *baã* (*bene* > *bana*) (2/20), *saã* (*sen-e* > *sana*) (107/2) (OİYA 61-62); *peypuãrna* “bepınarına” (1-96) (SA 24); *bañkıkırdı yã* (XIV/19), *bayram ã ekmek ediyoz* (XV/45), *bizim hanım vã ã gömedi* (XII/57), *dedimse de ã peki gidelim*(XII/29), *nẽe hazırlayabildiyseñ* (XIV/130), *tã emirdağma* (Uzaklık bildiren ünlem) (XIII/20), *yoã* (I/87), (I/98) (SAğ 98); *saã* 5/67, *oã* 6/228, *baã* 7/19, *vicdaniã* 8/65 (SIA 19); *bã* (7/10) < *bana*, *baã* (18/220) < *bana*, *sã* (5/3) < *sana*, *saã* (15/128) < *sana*, *õũnden* (8/29) < *õnũnden*, *õũnden* (15/276) < *õnũnden*, *yalũz*

(1/55) < yalnız, yaluüz (15/55) < yalnız (SuA 22); saã (VII-8) < sana (ŞA, 10); sã (sana) 4/42, bã (bana) 4/42 (ŞYA 22); saã “sana” (3-4), baã “bana” (5-124), aã “ona” (6-71) (TA 30); saã (sana) (4/36) (TYA 158); baã (I-7, 66) (UİA 13); bã < bana (I-152); sã < sana (XXIV-4) (YİKVVYA 19).

c. Ünlülerde geniz ünlüleri görülür.¹⁵ Örnekleri:

- ❖ aã! “hayır” (ÇYA 26); aã (Man. Som. 1-17), hã (Man. Alş. 10-30), hãh (İz. 18-41) (GBAA 25); aã “hayır”: aã! ben kap kalaylıcam (2/55), aã! yok, vemam (2/78) (KüYA 29); ahã “işte” (LVI/19) (KVYA 29); ahã ‘işte’ (1-53): ahã bãn garası (67-7); ahãñ ‘işte, aa!, hiç!': nidiyoñ sen üçe Mevladan ahãñ gorğma mısıñ ana baba bir olmayıncıh? (64-22); hã ‘işte!': hã şindik... (63-30); hãge ‘evet’ (30-20); hã ‘haa!’, öyle mi?: onu elgavidip goruddular hã! (65-26) v.b. (NVYA 42).

ç. Bazen /ñ/ > /y/ değişim dolayısıyla da geniz ünlüler tespit edilebilmektedir. Bu takdirde kaybolan /ñ/ sesi, geride bıraktığı /y/ sesine olduğu gibi iki yanındaki ünlülerden birine de bir genizlik yüklemiş olabilir.¹⁶ Örnekleri:

- ❖ oraya çıkıp bize atāsây sã vëruz; ğabul edesëyiz; kimüy vã be? gibi. Amasra bucağının Ahat köyü halkı da kendi köylerinin adını Ahãtköy şeklinde ikinci hecedeki genizlik bir a ile söylemektedirler (BYA 10).

d. Kelime içinde artık erimiş bulunan /ŋ/ ve /ğ/ ünsüzlerinin kendi etkilerini, hecesi içindeki ünlüye yüklemelerinden nazal bir [a] ünlüsü meydana gelir.¹⁷ Örnekleri:

- ❖ ben saã (41-5), baã (10-III,15-I), aãzını (38-18), baãdat “Bağdat” (39-4), baã bosdan (14-4), saã sola (31-30) (DVA 15).

e. Geniz ünsüzlerinin yanlarındaki ünlüler, boğumlanmaları sırasında geniz yolunun açık olması sebebiyle genizleşir.¹⁸ Örnekleri:

- ❖ düürlük (XIX/2), dayımuñ olu (VI/IBI) (KYA 47)

f. Kelime bünyesindeki nazal (damaksıl/genizsi) /n/ sesinin, normal /n/ sesine dönmesiyle damaksıllık /o/ sesine kaymıştır. Bu sesin, normal bir /o/ ünlüsünden farklı olarak genizsi özelliği de vardır.¹⁹ Örnekleri:

- ❖ sãna 93/34, sãnağından 93/54, sãra 94/48, sãnamacıma 95/12 (KaVYA 57).

g. “Bozlak” adı verilen ezgiler ve bu ezgi ile söylenen şiirlerde ünlüler genizleşebilmektedir.²⁰ Örnekleri:

¹⁵ Bk. Zeynep Korkmaz, **Güney-Batı Anadolu Ağızları**, TDK Yayınları, Ankara 1994, s. 25, Zeynep Korkmaz, **Nevşehir ve Yöresi Ağızları**, TDK Yayınları, Ankara 1994, s. 42; Tuncer Gülensoy, **age.**, s. 29; Ahmet Günşen, **age.**, s. 29; Ahmet Akçataş, **age.**, s. 26.

¹⁶ Bk. Zeynep Korkmaz, **Bartın ve Yöresi Ağızları**, TDK Yayınları, Ankara 1994, s. 10.

¹⁷ Bk. İlyas Yağcı, **Devrez Vadisi Ağzı**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009, s. 15.

¹⁸ Bk. Hikmet Koraş, **age.**, s. 46-47.

¹⁹ Bk. Mehmet Dursun Erdem, Esra Kirik, **age.**, s. 57.

²⁰ Ahmet Günşen, **age.**, s. 29.

- ❖ *ğarğa geldi ğapımızdâ ötüyo (XXXI/54), çiçək (XLVI-a/7), ileride (XLVI-a/5), bâcı (XLV/36), âteşe (L/64), şaynurum da bek genc iken yarıldi (LIV/39), zalımezirâil seni burda mı buldû oy (LIV/26), saçma soyhâ içeriyiñ elemiş (LIV/21), cümlê âlem dilinde oy (LIV/16), şaynurum küsmüş ğurbanım ellêr (LIV/13) (KVYA 29).*

2. Geniz Ünlülerinin Türleri

Bazı çalışmalarda hangi ünlü veya ünlülerde genzelleşmenin olduğu özellikle belirtilmiştir. Hatta bazı araştırmacılar genzelleşen bu ünlüleri kelime başları, kelime içleri ve kelime sonlarına göre sınıflandırıp örneklendirmişlerdir. Buna göre, Türkiye Türkçesi ağızlarında genzelleşen ünlüler şunlardır:

- 📖 [-ã-, [-ã], [-ē], [-ĩ-], [-ĩ], [-ĩ-], [õ-], [-õ-], [-õ], [õ], [-ũ-], [-ũ], [-ũ]²¹
- 📖 [-ã-], [-ã], [-ē], [-ĩ], [-ĩ-], [õ-], [-õ-], [-õ], [-õ], [-ũ-], [-ũ]²²
- 📖 [ã], [ē], [ĩ], [õ], [ũ]²³
- 📖 [ã], [ē], [i], [õ], [ũ]²⁴
- 📖 [ã], [ĩ], [ũ], [ũ]²⁵
- 📖 [ã], [ĩ], [õ], [ũ]²⁶
- 📖 [ã], [ē], [ĩ]²⁷
- 📖 [ã], [ē]²⁸
- 📖 [ã], [ĩ]²⁹
- 📖 [ã], [õ]³⁰
- 📖 [ã], [ũ]³¹
- 📖 [ã]³²

Değerlendirme ve Sonuç

Yukarıda verildiği üzere Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılan çalışmalarda araştırmacılar gerek geniz ünlülerinin oluşma sebepleri gerekse hangi ünlülerin genzelleşeceği hususlarında hemfikir değildirlir. Biz burada ileri sürülen görüşler ve eldeki malzemeden yararlanarak şöyle bir değerlendirme yapabiliriz:

²¹ Osman Yıldız, Vedat Kartalcık, *age.*, s. 38-39.

²² Ali Osman Yalkın, *age.*, s. 13-15.

²³ Osman Yıldız, *age.*, s. 18.

²⁴ Ahmet Günşen, *age.*, s. 28.

²⁵ Tefik Pekacar, *age.*, s. 22.

²⁶ Hikmet Koraş, *age.*, s. 46.

²⁷ Zeynep Korkmaz, *Neveşehir ve Yöresi Ağızları*, TDK Yayınları, Ankara 1994, s. 42.

²⁸ Zafer Yeşilöz, *age.*, s. 24.

²⁹ Yusuf Avcı, *age.*, s. 35.

³⁰ Ahmet Korkmazığit, *age.*, s. 22; Mehmet Dursun Erdem, Esra Kirik, *age.*, s. 54, 57.

³¹ Ahmet Turan Sinan, *Akçadağ, Darende ve Doğanşehir Ağızları*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 1992, s. 23.

³² Hakan Akça, *age.*, s. 87; Erdoğan Boz, *age.*, s. 16; Ayşe Abaz, *age.*, s. 16; İlyas Yağcı, *age.*, s. 15; Canan İleri, *age.*, s. 80; Özcan Yavaş, *age.*, s. 13; Ahmet Buran, *age.*, s. 31; Tuncer Gülensoy, *age.*, s. 29; Pınar Taş, *age.*; Gürer Gülsevin, *age.*, s. 13.

1. Geniz Ünlülerinin Oluşma Sebepleri

Türkiye Türkçesi ağızlarında bu ünlülerin asıl meydana gelme sebebi kelime bünyelerindeki geniz ünsüzlerinin herhangi bir fonetik hadise sonucu kaybolurlarken kimi zaman telafi uzunluğuyla birlikte yanlarındaki ünlülere genizlik vasıflarını geçirmeleridir. Bu gerekçe taranan kaynakların büyük çoğunluğunca doğrulanmaktadır. Bazı araştırmacılar tarafından ileri sürülen ünlemlerde, ezgilerde ve boğumlanmaları sırasında geniz ünsüzlerinin komşuluğunda onların da etkisiyle geniz yolunun açık olması³³ gibi diğer gerekçeler ikincildir denilebilir. Çalışmalarda *hece kaynaşması* ve *ünsüz düşmesine* bağlı olarak meydana geldikleri söylenen geniz ünlülerinin başlıca oluşum sebepleri ve örnekleri bizce şöyledir:

a. *Büzülme* ve *derilme* sonucu meydana gelirler. İki ünlü arasındaki geniz ünsüzü ünlülerin açıklığı etkisiyle tek bir uzun ünlü hâline dönüşür. Bazen bu uzun ünlü normalleşir ve kaybolan ünsüz, genizlik vasfını bu ünlüye yükler. Bu yolla genzelleşme genellikle yönelme hâliyle çekimlenmiş birinci ve ikinci teklik kişi zamirlerinde görülür. Örnekleri:

- ❖ *ȫne* “önüne” (41/81) (AA 14); *s̄a* “sana” (III-106), *b̄a* “bana” (III-106) (AYA 16); *s̄a* < *sana*: *s̄a* *şindi ekm̄eñe yā çalıyım* (2/98), *gelincüvezs̄a yimek büşürya*; *oraya çıkıp bize at̄as̄âȳs̄a v̄er̄üz*, *b̄a* *h̄eç görünmeya* (*Amasra, Ahat ve İnpiri*) (BYA 10); *b̄a* < *bana*: *b̄ağ̄ülüyola* (4/42) (ÇİVYA 16); *s̄a* (18/48) < *sana* (ÇYA 26), *b̄a* (VIII/105, 116, X/77) < *bana* (DYA 33); *m̄a* (< *baña*, *Af. Din.* 35-15), *ȳe* (< *yeñi*, *Man. Som.* 9-40), *zab̄a* (< *sapanı*, *Küt. Uş.* 22-41), *s̄a* (< *saña*, *Man. Som.* 2-14) (GBAA 25); *b̄a* *fıslıdadılar* “*bana fıslıdadılar*” (XCVI-30) (KA 29); *s̄a* *sölecem bu ḡad̄a* (6-53) < *sana söyleyeceğim bu kadar*, *b̄a* *v̄e* (5-50) < *bana ver* (KAYA 13); *s̄a* “*sana*” (XLV-62), *b̄a* < [*baña*] (XLV-62) (KBAYA 31); *b̄a* (IV/36) *bana*, *ȫlens̄o* (XIV/70) < *öğlen sonu* (KİGKA 16); *s̄a* (*saña*) (50/13) (KMİA 171); *s̄a* < *sana*: *sorarım s̄a* (23/26), *b̄a* < *bana*: *o da annem b̄a çıkarveyōdu ebe demiş* (28/6) (KüYA 29); *s̄e* “*sana*” (XXXVI/227), *d̄aşt̄iler* “*değışt̄iler*” (XLVII/13) (KVYA 29); *ã* (VII/204) (KYA 46); *b̄a* < *bana* (XXVII-34) (NİÜVAYA 24); *ã*³⁴ *ekmek* (XV/45) (SAğ 98); *s̄a* (5/3) < *sana*, *b̄a* < *bana* (7/10) (SuA, 22); *s̄a* (*sana*) 4/42 (ŞYA 22); *s̄a* < *sana* (XXIV- 4), *b̄a* < *bana* (I-152) (YİKVYTA 19).

b. *Erime* hadisesi sonucu kaybolan geniz ünsüzü, genizlik vasfını kendisinden önceki ünlüye aktarır. Genzelleşen bu ünlü çoğu zaman uzun, bazen de kısa şekildedir. Örnekleri:

- ❖ *b̄e* “*ben*” (I/18), *burd̄a* “*buradan*” (30/55), *cocukk̄e* “*cocukken*” (30/118), *ed̄ek̄e* “*ederken*” (38/93), *gal̄a* “*kalan*” (41/88), *ham̄acı* “*hamamcı*” (20/40), *isled̄imizd̄e* “*islediğimizden*” (9/59), *masan̄i üsTü* “*masanın üstü*” (7/88), *ō* “*on*” (3/197), *ond̄a* “*ondan*” (10/34), *parasını̄* *isTend̄i* zaman “*parasının istendiği*”

³³ Bu hususta Zeynep Korkmaz Güney-Batı Anadolu Ağızları kitabının 77. dipnotunda şöyle demektedir: “Bahis konusu ünsüzler kelimedeki varken de, bâzan yanlarındaki ünlülerde pek hafif bir genzelleşme hissedilmekte ise de, biz bunlar için genzelleştirme (nasalisation) işareti kullanmadık.” (Zeynep Korkmaz, **Güney-Batı Anadolu Ağızları**, TDK Yayınları, Ankara 1994, s. 25).

³⁴ Türkiye Türkçesi ağızlarında çeşitli varyantları olan “işte” anlamındaki “ahan” (> *ah̄a > *ã) gösterme edatından gelişmiş olmalıdır (Bk. **Derleme Sözlüğü I**, TDK Yayınları, Ankara 1963, s. 121-123).

zaman”(5/28), *saṣsarī* adı “*sansarın adı*” (42/93), *sē* “*sen*”(27/9), *varā*“*varan*” (3/44), *yazdā* “*yazdan*” (30/63), *zamā*“*zaman*” (24/12), *zātē* “*zaten*” (30/2) (AA 13-14); *almāyayı* (A5.17-8), *atarhā atarhā* B2.15-10, *sōra* (A4.01-48 ve bçy.), *ūraşdundā* (A6.19-73) (AOİA 68); *onū* “*onun*” (8/36) (BuİA 39); *ğabul edesēyiz* (BYA 10); *bunūla* <*buñla*, (Ay. Boz. 62-14), *düşū-* (*düşün-*, Den. Tav. 52-15), *sā* (<*sän*, İz. 18-43) (*Man. Som.* 9-40), *sōra* (*Man. Som.* 5-21), *yāşı-* (<*yañşı-*, *Man. Som.* 2-6) (GBAA 25); *anadī mi* << *anladın mi* (XI-30), *arkasındā* <*arkasından* (XII-7), *ayakğabıdā* << *ayakkabıdan* (VI-79), *bakıdā* < *bakıdan* (VI-149), *bubadā* << *babadan* VI-13, *bē* < *ben* XII-19, *biliyō* < *biliyorum* IX-9, *ē* < *en* XIII-24, *enē* << *inen* X-9, *filē* << *filan* VII-25, *ğapınī önū* << *kapının önū* XIII-72, *gelē* <*gelen* VI-113, *ğizevündē* << *kız evinden* VI-31, *hemē* < *hemen* IX-7, *ısgarpindē* << *iskarpinden* VI-79, *ondā* < *ondan* XII-26, *onū* < *onun* XIII-27, *öndē* < *önden* XII-17, *sē* < *sen* IX-14, *uğurcā* < *Uğurcan* VI-1, *zamā* < *zaman* XII-104 (IMA 18); *sōra* 94/48 (KaVYA 57); *ahā* “*işte*” <[*ahan*] (LVI/23), *ğošūlar*” *komşular*” (XXXV/10) < *ET konuşı* (bkz. DLT1,435-9) (KVYA 29); *bunīla* (VII/89) (KYA 46); *oğā* < *ona* (XXXVI-23) (NİÜVAYA 24); *ahā* ‘*işte*’ (I-53): *ahā bāñ garası* (NYA: 42).

c. İki ünlü arasındaki geniz ünsüzü eriyerek ikiz ünlüler oluşur. Kaybolan ünsüzün genizlik fonksiyonu bu ünlülerden birine geçer. Örnekleri:

- ❖ *būa* “*buna*” (7/100), *girebilīsūz* “*girebilirsiniz*” (1/44), *ōa* “*ona*”(23/34), *oū*“*onu*”(41/62), *ōūnde* “*önünde*” (12/115), *sāa* “*sana*”(26/84), *sōa* “*suna*”(9/23), *sōunda* “*sonunda*” (20/45) (AA 14-15); *baā* (6-13), *saā* 8-202, *yanūzırñ* 14-19 (AAA 35); *bāa* < *bana* (XIV-2), *būu* < *bunu* (X-15), *sāa* < *sana* (I-D-4) (ADDA 23); *buā* (I/42-18) “*buna*”, *ā* (I/20-94) “*ona*”, *şuā* (I/45-18) “*şuna*” (AİA 87); *annesi baā öretmendi annesi baā getirirken* (12.21) (AMA 26); *bāa* (B3.09-23), *būa* (A1.03-30), *mūa* (B2.15-84), *ōa* (A6. 14-40, B4. 03.77), *sāa* (B2.10-6), *yalūz* (B2.02-43) (AOİA 68); *baā* “*bana*” (13/127), *oā* “*ona*”(8/21) (< *oña*), *saā* “*sana*”(13/9), *sırapıārli* “*sırapınarlı*”(13/122) (< *sırapınarlı*) (BİA 16); *baā* (6-75) < *bana*, *saā* (4-17) < *sana* (BTKKA 6); *buā* “*buna*” (14/175) (< *buña*), *buā* < *buna* (Md), *saā* < *sana* (2/70), *soā* *ermiş* < *sona* *ermiş* (8/107), *soō* < *sonra* (14/89) (ÇVYA 22); *baā* (10-111, 15-1), *saā* *sola* (31-30) (DVA 15); *baā* “*bana*” (5.1555), *saā* “*sana*”(5. 156) (EİMİVYA 80); *baā* (14/4), *ōa* 91/7, *oā* 23/10, *saā* 15/28 (KaVYA 54); *aār* “*eğer*”(XX/2) < *eñer*, *baā* (XXIV/3) < *bana* (KÇYA 19); *sōā* (< *sonra*) (41/25; 41/30) (KİVYA 37); *Allahaiz* (I-407), *bāa* (*baña*) → 49/20, *sāa* (*saña*) (56/2), *şuā*(*şuna*) 88/9 (KMİA 171); *aār* “*eğer*”(XLVII/29), *baā* (XXIX/15) < *bana*, *buā* (XLIV/145) < *buña*, *dēişir* “*değişir*”(LXVII/43) < *deñiş-*, *eēr* “*eğer*” (LV/45) < *eñer*, *oā* (LV/65) < *oña*, *puār* (XXIX/39) < *pınar*, *saā* (LXX/46) < *saña*, *soā* (L/46) < *soñra*, *yalūz* (V I 1/113) (KVYA 29); *bāa* (VI/151), *çuvalū i ç in e* (X/227), *o onūunan* (VI/32), *sāa* (VI/51), *y a p ı y ı r s ı z* (V I 1/248) (KYA 46); *aār* ‘*eğer*’ (<*eñer*, 58-52) (NYA 42); *baā* (*ben-e* >*bana*) (2/20), *saā* (*sen-e* >*sana*) (107/2) (OİYA 62); *peypuārna* “*beypınarına*” (I-96) (SA 24); *yoō* (1/87), (1/98) (SAğ 98); *baā* 7/19, *saā* (5/67), *vicdaniā* (8/65) (SİA 19), *baā* (18/220) < *bana*, *ōūnden* (8/29) < *önünden*, *ōūnden* (15/276) < *önünden*, *saā* (15/128) < *sana*, *yalūz* (1/55) < *yalınız*, *yaluūz* (15/55) < *yalınız* (SuA 22), *saā* (VII-

8)< *sana* (ŞA 10); *aã* “ona” (6-71), *baã* “bana” (5-124), *saã* “sana” (3-4) (TA 30); *saã* (*sana*) (4/36) (TYA 158); *baã* (I-7, 66) (UİA 13).

2. Geniz Ünlülerinin Türleri

Genzelleşen ünlüler boğumlanma süreleri bakımından kimi zaman uzun olsa da çoğunlukla normaldir. Elimizdeki verilerin 190’ı (%77.8) normal, 54’ü (%22.1) uzun ünlüdür. Ancak çalışmadan çalışmaya bu durum farklılık gösterebilmektedir. Aynı örnek/örnekler, bir çalışmada normal bir başkasında uzun ünlülü olabilmektedir: *sã* (*sana*) 4/42, *bã* (*bana*) 4/42 (ŞYA 22) ~ *bã* < *bana* (I-152), *sã* < *sana* (XXIV-4) (YİKVYTA 19) ~ *bãa* (*baña*) (49/20), *sãa* (*saña*) (56/2) (KMİA 171) ~ *baã* (6-75) < *bana*, *saã* (4-17) < *sana* (BTKKA 6) vs.

Genzelleşen ünlüler tek veya ikiz ünlülü olabilmektedir. Elimizdeki verilerden 128’i (%52.4) tek, 116’sı (%47.5) ikiz ünlüdür. Hangisinin geniz olacağı hususu karışık olmakla birlikte, öğelerinden birisinin geniz ünlüsü olduğu ikiz ünlüler, genellikle bünyesinde damak n'sinin (ŋ) bulunduğu ve bu ünsüzün iki ünlü arasında eridiği kelimelerde görülmektedir³⁵. Bu tür örneklerin sayısı 97’dir; bu sayının genel toplam içerisindeki oranı ise %83.6’dır.

Nicelik hususunu dikkate almazsak Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılan geniz ünlülerinin türleri, kullanım yerleri, kullanım sıklıkları ve örnekleri şunlardır:

[ã] (143) (%58.6)

[ã-] (1) (%00.6) → KMİA 171 (1)

❖ *ãyı* (*ağayı*) → (59/5) (KMİA 171)

[-ã-] (24) (%16.7) → AA 13 (2); AOİA 68 (4); BİA 16 (1); BuİA 38 (2); DVA 15 (2); GBAA 24-25 (2); KÇYA 19 (1); KMİA 171 (2); KVYA 29 (3); KYA 46 (2); NYA 42 (2); SA 24 (1)

[-ã-] (6) (%0.41) → AA 13 (1); AOİA 68 (1); GBAA 24-25 (2); KVYA 29 (1); NYA 42 (1)

❖ *hamãcı* “hamamcı” (20/40) (AA 13); *almãyayı* (A5. 17-8) (AOİA 68); *yãşı* (< *yaşşı*-, *Man. Som. 2-6*), *hãh* (İz. 18-41) (GBAA 25); *dãştiler* “değiştiler” (XLVII/13) (KVYA 29); *ahãñ* ‘işte, aa!, hiç!’: *nidiyoñ sen üçe Mevladan ahãñ gorhıma mısın ana baba bir olmayıncıh?* (64-22) (NYA 42)

[-ãa-] (8) (%0.55) → AA 13 (1); AOİA 68 (2); BuİA 38 (1); KMİA 171 (2); KYA 46 (2)

❖ *sãa* “sana” (26/84) (AA 13); *sãa* (B2.10-6), *bãa* (B3.09-23) (AOİA 68); *bãa* “bana” (50/20) (BuİA 38); *bãa* (*baña*) (49/20), *sãa* (*saña*) (56/2) (KMİA 171); *sãa* (VI/51), *bã* (VI/151) (KYA 46)

[-aã-] (5) (%0.34) → DVA 15 (2); KÇYA 19 (1); KVYA 29 (1); NYA: 42 (1)

³⁵ Bu kural daha önce Faruk Yıldırım tarafından da Adana ve Osmaniye illeri ağızları için tespit edilmiştir. Bk. *age.*, s. 68.

- ❖ *aāzını* (38-18), *baādat* “Bağdat” (39-4) (DVA 15); *aār* ““eğer”(XX/2) < *eñer* (KÇYA 19); *aār* “eğer” (XLVII/29) (KVYA 29); *aār* ‘eğer’ (< *eñer*, 58-52) (NYA 42)

[-āi-] (2) (%0.13) → AOİA 68 (1); BuİA 38 (1)

- ❖ *yalāiz* (B2.02- 43) (AOİA 68); *anāula* “ananla” (79/20) (BuİA 38)

[-iā-] (1) (%0.06) → BİA 16 (1)

- ❖ *sirapiārli* “sırapınarlı” (13/122) (< *sirapiñarlı*) (BİA 16)

[-uā-] (2) (%0.13) → KVYA 29 (1); SA 24 (1)

- ❖ *puār* (XXIX/39) < *pınar* (KVYA 29); *peypuārna* “bepınarna” (1-96) (SA 24)

[-ā] (118) (%48.3) → AA 13 (6); AAA 35 (2); ADDA 23 (2); AİA 87 (3); AMA 26 (2); AOİA 68 (2); AYA 16 (2); BİA 16 (4); BTKKA 6 (4); BuİA 38 (4); BYA 10 (3); BYTÇA 61 (2); ÇİVYA 16 (2); ÇVYA 22 (3); DVA 15 (4); DYA 33 (1); EİMİVYA 80 (2); GBAA 24-25 (4); IMA 18 (7); İİA 17 (1); KA 29 (1); KaVYA 54 (5); KAYA 13 (2); KBAYA 31 (2); KÇYA 19 (1); KİGA 16 (1); KİVYA 37 (1); KMİA 171 (2); KMİKA 29 (4); KüYA 28-29 (4); KVYA 29 (5); KYA 46 (1); MİA 49 (2); NİÜVAYA 24 (2); NYA 42 (3); OİYA 61-62 (3); SAğ 98 (4); SİA 19 (2); SuA 22 (4); ŞYA 22 (2); TA 30 (3); TYA 157-158 (1); UİA 13 (1); YİKVYTA 19 (2)

[-ā] (58) (%49.1) → AA 13 (6); AOİA 68 (2); AYA 16 (2); BuİA 38 (4); BYA 10 (2); ÇİVYA 16 (2); ÇYA 26 (1); DYA 33 (1); GBAA 24-25 (4); IMA 18 (7); KA 29 (1); KAYA 13 (2); KBAYA 31 (2); KİGKA 16 (1); KMİA 171 (1); KMİKA 29 (1); KüYA 28-29 (2); KYA 46 (1); NİÜVAYA 24 (2); NYA: 42 (3); SAğ 98 (3); SuA 22 (2); ŞYA 22 (2); YİKVYTA 19 (2);

- ❖ *galā* “kalan” (41/88), *varā* “varan” (3/44), *ondā* “ondan” (10/34), *zamā* “zaman” (24/12), *burdā* “buradan” (30/55), *yazdā* “yazdan” (30/63) (AA 13); *atarhā* *atarhā* (B2.15-10) (AOİA 68); *bā* “bana” (111-106), *sā* “sana” (III-106) (AYA 16); *ayrā* “ayran” (32/47), *goyā* “koyan” (30/16), *ordā* “oradan” (72/50), *yukardā* “yukarıdan” (27/93) (BuİA 38); *bā* *hēç* *göriñmeya* (Amasya, *Ahat ve İñpiri*); *gelin cüvezsā yimek büşür ya*; *oraya çıkıp bize atā sāysā vērüz* (BYA 10); *bā* < *bana* *bā* *gülyola* (4/42), *sā* < *sana*: *sā* *şindi ekmēñe yā çaltım* (2/98) (ÇİVYA 16); *sā* (18/48) < *sana* (ÇYA 26); *bā* (VIII/105, 116, x/77) < *bana* (DYA 33); *sā* (< *sañña*, *Man. Som.* 2-14), *hā* (*Man. Alş.* 10-30), *sā* (< *sän*, *İz.* 18-43), *zabā* (< *sapanı*, *Küt. Uş.* 22-41), *mā* (< *bañña*, *Af. Din.* 35-15) (GBAA 25); *arkasindā* < *arkasında* XII-7, *ayakgabıdā* < *ayakkabıdan* VI-79, *bağıdā* < *bakıdan* VI-149, *bubadā* < *babadan* VI-13, *ondā* < *ondan* XII-26, *uğurca* < *Uğurcan* VI-1, *zamā* < *zaman* XII-104 (IMA 18); *bā* *fisıldadılar* “bana *fisıldadılar*” (XCVI-30) (KA 29); *sā* *sölecem bu gadā* (6-53) < *sana* *söyleyeceğim bu kadar* *bā* *vē* (5-50) < *bana* *ver* (KAYA 13); *bā* *ve* *sā* “sana” (XLV-62) (KBAYA 31); *bā* (IV/36) *bana* (KİGKA 16); *sā* (*sañña*) (50/13) (KMİA 171); *bağsā* (44/29) (KMİKA 29); *sā* < *sana*:

sorarım sã (23/26), *bã* <*bana*: *o da annem bã çıkarveyödu ebe demiş* (28/6); (KüYA 29); *ã* (VII/204) (KYA 46); *oğã* < *ona* (XXXVI-23), *bã* < *bana* (XXVII-34) (NİÜVAYA 24); *ahã* ‘*işte*’ (I-53): *ahã bãnğarası* (67-7), *hã* ‘*işte!*’: *hã şindik* (63-30) (NYA 42); *bañ kızıkdırdıyã* (XIV/19), *bayram ã ekmek ediyoz* (XV/45), *tã emirdağma* (*Uzaklık bildiren ünlem*) (XIII/20) (SAğ 98); *bã* (7/10) < *bana*, *sã* (5/3) < *sana* (SuA 22); *sã* (*sana*) 4/42, *bã* (*bana*) 4/42 (ŞYA 22); *bã* < *bana* (1-152), *sã* < *sana* (XXIV- 4) (YİKVYTA 19).

[-aã] (43) (%36.4) → AMA 26 (2); BİA 16 (2); BTKKA 6 (2); BYTÇA 61 (2); ÇVYA 22 (1); ÇYA 26 (1); DVA 15 (4); EİMİVYA 80 (2); İIA 17 (1); KaVYA 54 (4); KÇYA 19 (1); KMİKA 29 (2); KüYA 28-29 (2); KVYA 29 (2); MİA 49 (1); OİYA 61-62 (3); SAğ 98 (1); SİA 19 (2); SuA 22 (2); ŞA 10 (1); TA 30 (3); TYA 157-158 (1); UİA 13 (1)

- ❖ *baã öretmendi annesi baã getiriken* (12.21), *mesela istambolagiTdiğim zaman bubam darılırdı baã* (25. 117) (AMA 26); *saã* “*sana*” (13/9) (< *saña*), *baã* “*bana*” (13/127) (< *baña*) (BİA 16); *baã* (6-75) < *bana*, *saã* (4-17) < *sana* (BTKKA 6); *baã* (IV-4), *saã* (XXVI-33) (BYTÇA 61); *saã* < *sana* (2/70) (ÇVYA 22); *aã!* “*hayır*” (ÇYA 26); *oã* (I/20-94); *ben saã* (41- 5), *baã* (10-III,15-1), *baã bosdan* (14-4), *saã sola* (31-30) (DVA 15); *baã* “*bana*” (5.155), *saã* “*sana*” (5.156) (EİMİVYA 80); *baã şifa veren āsger bu āsgerdiyö* (II-24.69) (İIA 17); *baã* 14/4, *baã* 14/40, *saã* 14/51, *saã* 15/28 (KaVYA 54); *baã* (XXI V/3) < *bana* (KÇYA 19); *saã* (1/51), *baã* (4/115) (KMİKA 29); *aã* “*hayır!*”: *aã!* *ben kap kalaylıcam* (2/55), *aã!* *yok, vemam* (2/78) (KüYA 29); *baã* (XXIX/15) < *baña*, *saã* (LXX/46) < *saña* (KVYA 29); *baã* < *baña* (13/25-36/12) (MİA 49); *aã* (*ağa*) (113/12), *baã* (*bene* > *bana*) (2/20), *saã* (*sen-e* > *sana*) (107/2), (OİYA 62); *dedimse de aãpeki gidelim* (XII/29) (SAğ 98); *baã* (7/19), *saã* (5/67) (SİA 19); *baã* (18/220) < *bana*, *saã* (15/128) < *sana* (SuA 22); *saã* (VII-8) < *sana* (ŞA 10); *saã* “*sana*” (3-4), *baã* “*bana*” (5-124), *aã* “*ona*” (6-71) (TA 30); *saã* (*sana*) (4/36) (TYA 158); *baã* (I-7, 66) (UİA 13)

[-ãa] (2) (%0.16) → ADDA 23 (2)

- ❖ *bãa* < *bana* (XIV-2), *sãa* < *sana* (1-D-4) (ADDA 23)

[-iã] (1) (%0.08) → KMİKA 29 (1)

- ❖ *zãniã* (29/88) (KMİKA 29)

[-oã] (8) (%0.67) → AİA 87 (1); BİA 16 (1); ÇVYA 22 (1); KaVYA 54 (1); KİVYA 37 (1); KVYA 29 (2); MİA 49 (1)

- ❖ *oã* (I/20-94) “*ona*” (AİA 87); *oã* “*ona*” (8/21) (< *oña*) (BİA 16); *soã ermiş* < *sona ermiş* (8/107) (ÇVYA 22); *oã* 23/10 (KaVYA 54); *sõã* (< *sonra*) (41/25; 41/30) (KİVYA 37); *oã* (LV/65) < *oña*, *soã* (L/l 46) < *soñra* (KVYA 29); *õã* < *oña* (54/19-130/49) (MİA 49)

[-uã] (6) (%0.50) → AİA 87 (2); BİA 16 (1); ÇVYA 22 (1); KMİA 171 (1); KVYA 29 (1)

- ❖ *buã* (I/42-18) “buna”, *şuã* (I/45-18) “şuna” (AİA 87); *buã* “buna” (14/175) (< *buña*) (BİA 16); *buã* < *buna* (Md) (ÇVYA 22); *şuã* (şuna) 88/9 (KMİA 171); *buã* (XLIV/160) < *buna* (KVYA 29)

[**ē**] (59) (%24.1)

[**-ē-**] (4) (%0.67) → BYA 10 (1); KVYA 29 (2); NYA 42 (1)

[**-ē-**] (2) (%0.33) → BYA 10 (1); NYA 42 (1)

- ❖ *hēge* ‘evet’ (30-20) (NYA 42); *gabul edesēyiz* (BYA 10)

[**-eē-**] (1) (%0.16) → KVYA 29 (1)

- ❖ *eēr* “eğer” (LV/45) < *eñer* (KVYA 29)

[**-ēi-**] (1) (%0.16) → KVYA 29 (1)

- ❖ *dēşir* “değişir” (LXVII/43) < *deñiş-* (KVYA 29)

[**-ē**] (28) (%1.14) → AA 14 (8); BuİA 38 (4); GBAA 24-25 (1); IMA 18 (10), KVYA 29 (1); NİÜVAYA 24 (1); SAğ 98 (2)

[**-ē**] (26) (%92.8) → AA 14 (8); BuİA 38 (4); GBAA 24-25 (1); IMA 18 (10), KVYA 29 (1); NİÜVAYA 24 (1), SAğ 98 (1)

- ❖ *bē* “ben” (1/18), *sē* “sen” (27/9), *edēkē* “ederken” (38/93), *zātē* “zaten” (30/2), *isledimzdē* “islediğimizden” (9/59), *bē* “ben” (8/14), *gē* “gelen” (31/3), *cocukkē* “cocukken” (30/118) (AA 14); *bē* “ben” (72/13), *nedē* “neden” (58/28), *sē* “sen” (30/66), *varikē* “varken” (9/14) (BuİA 38); *sā* (< *sän*, İz. 18-43), *yē* (< *yeñi*, *Man. Som.* 9-40) (GBAA 25); *bē* < *ben* XII-19, *ē* < *en* XIII-24, *enē* << *inen* X-9, *filē* << *filan* VII-25, *gelē* < *gelen* VI-113, *gız eviündē* << *kız evinden* VI-31, *hemē* < *hemen* IX-7, *ısgarpindē* << *iskarpinden* VI-79, *öndē* < *önden* XII-17, *sē* < *sen* IX-14 (IMA 18); *sē* “sana” (XXXVI/227) (KVYA 29); *hē* < *hege* (XXXI-32) (NİÜVAYA 24); *bizim hanım vâ ē gömedi* (XII/57), (SAğ 98)

[**-ēe**] (1) (%0.35) → SAğ 98 (1)

- ❖ *nēe hazırlayabildiysen* (XIV/130) (SAğ 98)

[**ī**] (20) (%0.81)

[**-ī-**] (10) (%50) → AAA 35 (2); BuİA 38 (2); KYA 46 (4), MİA 49 (1); SuA 22 (1)

[**-ī-**] (2) (%20) → KYA 46 (1); MİA 49 (1)

- ❖ *bunīla* (V I 1/89) (KYA 46); *anladīz mi?* < *anladınız mi?* (132/23) (MİA 49)

[**-aī-**] (1) (%10) → AAA 35 (1)

- ❖ *allahaīz* 1-407 (AAA 35)

[**-ī-**] (5) (%50) → BuİA 38 (2); KYA 46 (3)

- ❖ *görüyasũz* “görüyorsunuz” (23/17), *kiymēcesũs* “giymeyeceksiniz” (14/24) (BuĀA 38); *y a p ı y ı r s ĩ z* (V I 1/248), *ç u v a l ũ i ç i n e* (X/227), *y a l ũ z* (V I 1/113) (KYA 46)

[-ĩ-] (2) (%20) → AAA 35 (1); SuA 22 (1)

- ❖ *y a n ĩ z ũ n* 14-19 (AAA 35); *y a l ũ z* (1/55) < *y a l ı n ı z* (SuA 22)

[-ĩ] (10) (%50) → AA 14 (3); BuĀA 38 (4); IMA 18 (2); NYA 42 (1)

[-ĩ] (10) (%100) → AA 14 (3); BuĀA 38 (4); IMA 18 (2); NYA 42 (1)

- ❖ *masanĩ üsTü* “masanın ustası” (7/88), *parasını ĩsTendĩ zaman* “parasının istendiği zaman” (5/28), *saŋsarĩ adı* “sansarın adı” (42/93) (AA 14); *alıŝsĩ* “alışsın” (51/22), *ayĩ* “ayın” (64/37), *korkmasĩ* “korkmasın” (51/22), *yangĩ* “yangın” (56/25) (BuĀA 38); *anadĩ mı* << *anladın mı* XII-30, *ğapını önü* << *kapının önü* XIII-72 (IMA 18); *hĩ* ‘haa!, öyle mi?’: *onu el gavidip goruddular hĩ!* (65-26) (NYA 42)

[ĩ] (3) (%0.12)

[-ĩ-] (1) (%33.3) → AA 14 (1)

[-ĩĩ-] (1) (%100) → AA 14 (1)

- ❖ *girebilĩŝũ z* “girebilirsiniz” (1/44) (AA 14)

[-ĩ] (2) (%66.6) → BuĀA 39 (2)

[-ĩ] (2) (%100) → BuĀA 39 (2)

- ❖ *õresĩ* “õğrensın” (51/22), *yēŋ;ğālnĩ* “yeni gelinim” (55/35) (BuĀA 39)

[õ] (21) (%0.86)

[-õ-] (7) (%33.3) → AA 14 (2); AOĀA 68 (1); BuĀA 39 (2); IMA 18 (1); KaVYA 57 (1)

[-õ-] (3) (%42.8) → AA 14 (1); BuĀA 39 (1); IMA 18 (1)

- ❖ *õ* “on” (3/197) (AA 14); *õ* “on” (35/56) (BuĀA 39); *biliyõ* << *biliyorum* IX-39 (IMA 18)

[-õa-] (4) (%57.1) → AA 14 (1); AOĀA 68 (1); BuĀA 39 (1); KaVYA 57 (1)

- ❖ *õa* “ona” (23/34) (AA 14); *õa* (A6. 14-40, B4. 03.77) (AOĀA 68); *õa* “ona” (50/18) (BuĀA 39); *õa* 91/7 (KaVYA 57)

[-õ-] (9) (%42.8) → AA 14 (2); AOĀA 68 (1); BuĀA 39 (1); GBAA 24-25 (1); KaVYA 57 (4)

[-õ-] (7) (%77.7) → AOĀA 68 (1); BuĀA 39 (1); GBAA 24-25 (1); KaVYA 57 (4)

- ❖ *sõra* (A4.01-48 ve bçy.) (AOĀA 68); *sõra* “sonra” (72/35) (BuĀA 39); *sõra* (Man. Som. 5-21) (GBAA 25); *sõna* 93/34, *sõnakından* 93/54, *sõra* 94/48, *sõnamacıma* 95/12 (KaVYA 57)

[-**õa**-] (1) (%11.1) → AA 14 (1)

❖ *sõa* “suna” (9/23) (AA 14)

[-**õu**-] (1) (%11.1) → AA 14 (1)

❖ *sõunda* “sonunda” (20/45) (AA 14)

[-**õ**] (5) (%23.8) → AA 14 (1); BuİA 39 (1); ÇVYA 22 (1); KİGKA 16 (1); SAğ 98 (1)

[-**õ**] (3) (%60) → AA 14 (1); BuİA 39 (1); KİGKA 16 (1)

❖ *sõ* “sonra” (16/84) (AA 14); *sõ* “sonra” (29/5) (BuİA 39); *õlensõ* (XIV/70) < *õğlen sonu* (KİGKA 16)

[-**oõ**] (2) (%40) → ÇVYA 22 (1); SAğ 98 (1)

❖ *soõ* < *sonra* (14/89) (ÇVYA 22), *yoõ* (1/87), (1/98) (SAğ 98)

[**õ**] (3) (%0.12)

[**õ-**] (3) (%100) → AA 14 (2); BuİA 39 (1)

[**õ-**] (1) (%33.3) → AA 14 (1)

❖ *õne* “önüne” (41/81) (AA 14)

[**õü-**] (2) (%66.6) → AA 14 (1); BuİA 39 (1)

❖ *õünde* “önünde” (12/115) (AA 14); *õüne* “önüne” (23/46) (BuİA 39)

[**ü**] (15) (%0.61)

[-**ü-**] (10) (%66.6) → AA 15 (1); ADDA 23 (1); AOİA 68 (2); BuİA 39 (2); GBAA 24-25 (1); KVYA 29 (1); KYA 46 (1); SuA 22 (1)

[-**ü-**] (2) (%20) → GBAA 24-25 (1); KVYA 29 (1)

❖ *bunõla* < *buñla*, *Ay. Boz. 62-14* (GBAA 5); *goşõular* “komşular” (XXXV/10) < *ET konşı* (bkz. *DLT 1,435-9*) (KVYA 29)

[-**üa-**] (5) (%50) → AA 15 (1); AOİA 68 (2); BuİA 39 (2)

❖ *büa* “buna” (7/100) (AA 15); *büa* (Al.03-30), *müa* (B2.15-84) (AOİA 68); *büa* “buna” (72/40), *müar* “pınar” (13/9) (BuİA 39)

[-**üu-**] (2) (%20) → ADDA 23 (1); KYA 46 (1)

❖ *büu* < *bunu* (X-15) (ADDA 23); *onüunan* (VI/32) (KYA 46)

[-**uü-**] (1) (%10) → SuA 22 (1)

❖ *yahuüz* (15/55) < *yalımz*. (SuA 22)

[-**ü**] (5) (%33.3) → AA 15 (2); BuİA 39 (2); IMA 18 (1)

[-**ü**] (4) (%80) → AA 15 (1); BuİA 39 (2); IMA 18 (1)

- ❖ *onũuçun* “onun için” (19/146) (AA 15); *goyunũ* “koyunun” (55/4), *onũ* “onun” (8/36) (BuĀA 39); *onũ* < *onun* XIII-27 (IMA 18)

[-oũ] (1) (%20) → AA 15 (1)

- ❖ *oũ* “onu” (41/62) (AA 15)

[ũ] (4) (%0.16)

[-ũ-] (1) (%25) → SuA 22 (1)

[-öũ-] (1) (%100) → SuA 22 (1)

- ❖ *öũnden* (15/276) < *önünden* (SuA 22)

[-ũ] (3) (%75) → BuĀA 39 (2); GBAA 24-25 (1)

[-ũ] (3) (%100) → BuĀA 39 (2); GBAA 24-25 (1)

- ❖ *gũ* “gün” (75/19), *yũ* “yün” (12/32) (BuĀA 39); *düşũ-* (*düşün-*, *Den. Tav.* 52-15) (GBAA 25)

Geniz Ünlülerinin Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Dağılımı

Elimizdeki kaynaklara göre geniz ünlüleri, Karahan’ın tasnifinde Doğu ve Kuzeydoğu grubunda yer alan ağızlarda pek kullanılmamaktadır. Sadece Doğu grubundan Elazığ ve Kuzeydoğu grubundan Trabzon ağızlarında birkaç örneği vardır. Batı grubunda da çok işlek olmamakla birlikte bu grubun bütün alt grupları ve bu alt gruplarda yer alan hemen hemen bütün ağızlarında örneklerine rastlanmaktadır. Bu ağızlar içerisinde geniz ünlülerinin en yoğunlukla görüldüğü ağızlar I. alt gruptaki Isparta ve Burdur ili ağızlarıdır. Öyle ki söz konusu ağızlarda geniz ünlülerinin bütün türleri kelime başı, kelime içi ve kelime sonlarında kullanılabilir. Ayrıca VI. alt gruptaki Amasya, VII. alt gruptaki Adana, Osmaniye ve VIII. alt gruptaki Kırşehir ili ağızlarında örneklerin diğer ağızlara oranla daha bol olduğu söylenebilir. Osmaniye, Karahan’ın tasnifinde yer almamaktadır.

Mevcut malzemeye göre geniz ünlülerinin kullanıldığı iller şu şekilde tespit edilebilir:

Adana ve Osmaniye³⁶, Afyon³⁷, Amasya³⁸, Ankara³⁹, Aydın⁴⁰, Balıkesir⁴¹, Bartın⁴², Burdur⁴³, Çankırı⁴⁴, Çorum⁴⁵, Denizli⁴⁶, Elazığ⁴⁷, Eskişehir⁴⁸, Hatay⁴⁹, Isparta⁵⁰, İzmir⁵¹,

³⁶ Murat Cengiz, *age.*, s. 23; Faruk Yıldırım, *age.*, s. 68.

³⁷ Zeynep Korkmaz *Güney-Batı Anadolu Ağızları*, TDK Yayınları, Ankara 1994, s. 24-25; Erdoğan Boz, *age.*, s. 26; Osman Göker, *age.*, s. 6; Ahmet Akçataş, *age.*, s. 26; Yüksel Eleren, *age.*, s. 10.

³⁸ Yusuf Avcı, *age.*, s. 35; Tefrik Pekacar, *age.*, s. 22

³⁹ Hakan Akça, *age.*, s. 87; Fatih Kaya, *age.*, s. 16.

⁴⁰ Zeynep Korkmaz, *Güney-Batı Anadolu Ağızları*, TDK Yayınları, Ankara 1994, s. 24-25.

⁴¹ Erdinç Demiray, *age.*, s. 37.

⁴² Zeynep Korkmaz, *Bartın ve Yöresi Ağızları*, TDK Yayınları, Ankara 1994, s. 9-10.

⁴³ Osman Yıldız, Vedat Kartalcık, *age.*, s. 38-39.

⁴⁴ İlyas Yağcı, *age.*, s. 15.

⁴⁵ Ayşe Abaz, *age.*, s. 16.

⁴⁶ Zeynep Korkmaz, *Güney-Batı Anadolu Ağızları*, TDK Yayınları, Ankara 1994, s. 24-25.

⁴⁷ Ahmet Buran, *age.*, s. 30-31; Zafer Şaştım, *age.*, s. 16.

⁴⁸ Canan İleri, *age.*, s. 80.

⁴⁹ Nesrin Sis, *age.*, s. 19.

⁵⁰ Osman Yıldız, *age.*, s. 17-18; Ali Osman Yalkın, *age.*, s. 13.

Karaman⁵², Kahramanmaraş⁵³, Kayseri⁵⁴, Kırıkkale⁵⁵, Kırşehir⁵⁶, Kütahya⁵⁷, Malatya⁵⁸, Manisa⁵⁹, Nevşehir⁶⁰, Ordu⁶¹, Sivas⁶², Trabzon⁶³, Uşak⁶⁴ ve Yozgat⁶⁵ ağızlarında bulunmaktadır.

Yukarıdaki iller esas alındığında geniz ünlülerinin kullanıldığı Türkiye Türkçesi ağızları coğrafyasını haritada aşağıdaki gibi gösterebiliriz:

Yaptığımız bu incelemeyle Türkiye Türkçesi ağızlarındaki geniz ünlüleri konusundaki mevcut bilgi ve malzemeyi değerlendirmeye çalıştık. Burada ulaştığımız sonuçlardan önemli gördüğümüz birkaç tanesini özetlemekle yetineceğiz:

18

a. Genel Türk dilinde birincil ağız ünlülerinin yanında anlamsal karşıtlık yaratmayan ikincil geniz ünlüleri de vardır. Bu ünlüler, ünlü-ünsüz ilişkisi sonucunda genizden hafifçe çıkarlar. Bir hecede bir geniz ünsüzünden önce gelen ünlü, o geniz ünsüzünün son sesiyle boğumlanır.

b. Bazı Türkiye Türkçesi ağızlarında, ölçünlü dilden farklı olarak, genizden daha belirgin çıkan geniz ünlülerine de rastlanır. Bu ünlüler, %80'lik oranla başta damak n'si (ŋ)

⁵¹ Zeynep Korkmaz, **Güney-Batı Anadolu Ağızları**, TDK Yayınları, Ankara 1994, s. 24-25.

⁵² Hikmet Koraş, **age.**, s. 46.

⁵³ Mehmet Dursun Erdem, Esra Kirik, **age.**, s. 54, 57.

⁵⁴ Ayten Atay, **age.**, s. 33; Fatma Sibel Bayraktar, **age.**, 171; Deniz Altındış, **age.**, 16.

⁵⁵ Serdar Yavuz, **age.**, s. 29.

⁵⁶ Sevgi Karaman, **age.**, s. 19; Ahmet Günşen, **age.**, s. 28-29.

⁵⁷ Tuncer Gülensoy, **age.**, s. 28-29; Zeynep Korkmaz, **Güney-Batı Anadolu Ağızları**, TDK Yayınları, Ankara 1994, s. 24-25; Özcan Yavaş, **age.**, s. 13.

⁵⁸ Ahmet Turan Sinan, **age.**, s. 23; Cemil Gülseren, **age.**, s. 49.

⁵⁹ Zeynep Korkmaz, **Güney-Batı Anadolu Ağızları**, TDK Yayınları, Ankara 1994, s. 24-25.

⁶⁰ Zafer Yeşilöz, **age.**, s. 23; Zeynep Korkmaz, **Nevşehir ve Yöresi Ağızları**, TDK Yayınları, Ankara 1994, s. 42.

⁶¹ Necati Demir, **Ordu İli ve Yöresi Ağızları**, TDK Yayınları, Ankara 2001, s. 61-62.

⁶² Burhan Paçacıoğlu, **age.**, s. 19; Pınar Taş, **age.**, s. 22.

⁶³ Bülent Kahraman Çolakoğlu, **age.**, s. 30; Necati Demir, **Trabzon ve Yöresi Ağızları**, Gazi Kitabevi, Ankara 2006, s. 157-158.

⁶⁴ Gürer Gülsevin, **age.**, s. 13; Halit Akçay, **age.**, s. 98

⁶⁵ Ünal Demirezen, **age.**, s. 19; Ahmet Korkmazıyğit, **age.**, s. 22.

olmak üzere geniz ünsüzlerinin (m, n) *büzülme*, *derilme* ve *erime* hadiseleri sonucunda kaybolması ve genizlik niteliklerini yanlarındaki ünlülere aktarmasıyla oluşur.

c. Türkiye Türkçesi ağzlarındaki geniz ünlüleri nicelik bakımından çoğunlukla (%77.8) normaldir fakat geniz ünsüzünün düşmesini telafi eden uzun geniz ünlüleri de vardır.

ç. Türkiye Türkçesi ağzlarında geniz ünlüleri *tek ünlü* olabileceği gibi *ikiz ünlü* içerisinde de olabilir. Tek geniz ünlülerin oluşması %64'lük oranla /m/, /n/ ünsüzlerinin; bir ögesi geniz olan ikiz ünlülerin oluşması ise %83.6'lık oranla /η/ ünsüzünün kaybolması sonucunda meydana gelir.

d. Türkiye Türkçesi ağzlarında en çok (%58.6) [ã] görülmekle birlikte bütün ünlüler genzelleşebilmektedir. Bu münasebetle, Türkiye Türkçesi ağzlarındaki ara ünlü varlığına sadece [ã] ünlüsünü değil; bütün ünlüleri ilave etmek gerekir. Ayrıca genzelleşmiş ünlüler genel itibarıyla, kelimelerin başında, içinde ve sonunda bulunabilmektedir.

e. Geniz ünlüleri, Türkiye Türkçesi ağzları içerisinde Elazığ ve Trabzon ağzları hariç Batı grubundaki ağzlarda görülür; dolayısıyla bu ünlüler Batı grubu ağzları için karakteristik seslerdir, denilebilir. Bunun nedenini, kaybolmak suretiyle, büyük oranda genzelleşmeye sebebiyet verdiği anlaşılan /η/ ünsüzünün Batı grubu ağzlarında hâlâ canlılığını muhafaza etmesine⁶⁶ bağlayabiliriz.

f. Geniz ünlüleri, Türkiye Türkçesi ağzlarında çok az duyulabilen ünlü türlerindedir. Ancak verilere bakıldığında diğer ağzlara kıyasla bu ünlülere özellikle Burdur, Isparta, Amasya, Kırşehir, Adana ve Osmaniye ağzlarında daha sık tesadüf edildiği söylenebilir.

g. Üzerinde durduğumuz geniz ünlüleri, belirli yöre ağzlarında bulunması hasebiyle Türkiye Türkçesi ağzlarının sınıflandırılmasında ve Türkiye Türkçesi ağız atlaslarının oluşturulmasında bir alt sesbirim ölçütü olarak kullanılabilir.

KISALTMALAR

AA	: Atabey Ağzı
AAA	: Amasya Aydınca Ağzı
ADDA	: Akçadağ, Darende ve Doğanşehir Ağzları
AİA	: Ankara İli Ağzları
AMA	: Afyon Merkez Ağzı
AOİA	: Adana ve Osmaniye İlleri Ağzları I
AYA	: Arıcak (Elazığ) ve Yöresi Ağzları
BİA	: Balâ İlçesi Ağzı
BTKKA	: Bolvadin'deki Türkmen-Karabağ Köylerinin Ağzı
BuİA	: Burdur İli Ağzları
BYA	: Bartın ve Yöresi Ağzları,
BYTÇA	: Bergama Yöresi Tahtacı ve Çepni Ağzları

⁶⁶ Leylâ Karahan, *Anadolu Ağzlarının Sınıflandırılması*, TDK Yayınları, Ankara 1996, s. 19.

ÇİVYA	: Çorum-İskilip ve Yöresi Ağızları
ÇVYA	: Çayralan ve Yöresi Ağızları
ÇYA	: Çay Yörük Ağzı
DS I	: Derleme Sözlüğü I
DVA	: Devrez Vadisi Ağzı
DYA	: Develi ve Yöresi Ağızları
EİMİVYA	: Eskişehir İli Mihalıççık İlçesi ve Yöresi Ağızları
GBAA	: Güney-Batı Anadolu Ağızları
HBA	: Hatay Belen Ağzı
IMA	: Isparta Merkez Ağzı
İİA	: İscehisar ve İhsaniye Ağzı
KA	: Karakeçili Ağzı (Kırkkale)
KaVYA	: Kahramanmaraş ve Yöresi Ağızları
KAYA	: Kütahya Aslanapa ve Yöresi Ağzı
KBAYA	: Keban, Baskil Ve Ağın Yöresi Ağızları
KÇYA	: Çiçekdağı ve Yöresi Ağızları
KİGKA	: Kayseri İli Gömürgen Kasabası Ağzı
KİVYA	: Kepsut İlçesi ve Yöresi Ağızları
KMİA	: Kayseri Merkez İlçe Ağzı
KMİKA	: Kastamonu Merkez İlçe ve Köyleri Ağzı
KüYA	: Kütahya ve Yöresi Ağızları
KVYA	: Kırşehir ve Yöresi Ağızları
KYA	: Karaman ve Yöresi Ağızları
MİA	: Malatya İli Ağızları
NİÜVAYA	: Nevşehir İli Ürgüp ve Avanos Yöresi Ağızları
NVYA	: Nevşehir ve Yöresi Ağızları
OİYA	: Ordu İli ve Yöresi Ağızları
SA	: Saimbeyli (Adana) Ağızları
SAğ	: Sivaslı Ağzı
SİA	: Sivas İlbeyli Ağzı
SuA	: Suluova Ağızları
ŞA	: Şuhut Ağzı
ŞYA	: Şarkışla ve Yöresi Ağızları
TA	: Trabzon Ağzı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TYA	: Trabzon ve Yöresi Ağızları
UİA	: Uşak İli Ağızları
YİKVYTA	: Yozgat İli Kadışehri ve Yöresi Türkmen Ağızları

KAYNAKLAR

- ABAZ Ayşe, **Çorum-İskilip Ve Yöresi Ağızları**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2004.
- ACAR Ergün, **Kastamonu Merkez İlçe Ve Köyleri Ağzı**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2008.
- AKÇA Hakan, **Ankara İli Ağızları**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, (Yayımlanmamış) Doktora Tezi, Ankara 2009.
- AKÇATAŞ Ahmet, **Çay Yörük Ağzı**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Eğitimi Ana Bilim Dalı, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Afyon 1996.
- AKÇAY Halit, **Sivash Ağzı**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2007.
- ALTINDIŞ Deniz, **Kayseri İli Gömürgen Kasabası Ağzı**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2004.
- ATAY Ayten. **Develi ve Yöresi Ağızları**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1993.
- AVCI Yusuf, **Amasya Aydınca Ağzı**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Sivas 1988.
- BAYRAKTAR Fatma Sibel, **Kayseri Merkez İlçe Ağzı**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış) Doktora Tezi, Edirne 2000.
- BOZ Erdoğan, **Afyon Merkez Ağzı**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon 2002.
- BURAN, Ahmet, **Keban, Baskil Ve Ağın Yöresi Ağızları**, TDK Yayınları, Ankara 1997.
- CAFEROĞLU Ahmet, “Anadolu ve Rumeli Ağızları Ünlü Değişmeleri”, **TDAY-Belleten**, Ankara 1964, s. 1-33.
- CENGİZ Murat, **Saimbeyli (Adana) Ağızları**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 1998.
- COŞKUN, M. Volkan, “Türkiye Türkçesinde Ünlüler ve Ünsüzler”, **TDAY-Belleten**, Ankara 1999, s. 41-50.
- _____, “Bazı Anadolu Ağızlarının Ünlü ve Allofonları”, **IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I**, Ankara 2007, s. 301-340.
- ÇOLAKOĞLU Bülent Kahraman, **Trabzon Ağzı**, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2003.
- DEMİR Necati, **Ordu İli ve Yöresi Ağızları**, TDK Yayınları, Ankara 2001.
- _____, **Trabzon ve Yöresi Ağızları**, Gazi Kitabevi, Ankara 2006.

- DEMİRAY Erdinç, **Kepsut İlçesi Ve Yöresi Ağzları**, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2003.
- DEMİRCAN Ömer, **Türkiye Türkçesinin Ses Düzeni Türkiye Türkçesinde Sesler**, TDK Yayınları, Ankara 1979.
- DEMİREZEN Ünal, **Yozgat İli Kadışehri Ve Yöresi Türkmen Ağzları**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1995.
- Derleme Sözlüğü I**, TDK Yayınları, Ankara 1963.
- EKER Süer, “Ünlülerin Temel Özellikleri Üzerine Birkaç Not”, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 5/4, Fall, 2010, s. 305-320.
- ELEREN Yüksel, **Şuhut Ağzı**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Ana Bilim Dalı, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Afyon 1997.
- ERDEM Mehmet Dursun, KİRİK Esra, **Kahramanmaraş Ve Yöresi Ağzları**, Kahramanmaraş 2011.
- GÖKER Osman, **Bolvadin'deki Türkmen-Karabağ Köylerinin Ağzı**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Eğitimi Ana Bilim Dalı, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Afyon 1996.
- GÜLENSOY Tuncer, **Kütahya ve Yöresi Ağzları**, TDK Yayınları, Ankara 1988.
- GÜLSEREN Cemil, **Malatya İli Ağzları**, TDK Yayınları, Ankara 2000.
- GÜLSEVİN Gürer, **Uşak İli Ağzları**, TDK Yayınları, Ankara 2002.
- GÜNŞEN Ahmet, **Kırşehir ve Yöresi Ağzları**, TDK Yayınları, Ankara 2000.
- HATİPOĞLU Vecihe, **Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1982.
- İLERİ Canan, **Eskişehir İli Mihaliççik İlçesi Ve Yöresi Ağzları**, TDK Yayınları, Ankara 2008.
- KARAHAN Leylâ, **Anadolu Ağzlarının Sınıflandırılması**, TDK Yayınları, Ankara 1996.
- KARAMAN Sevgi, **Çiçekdağı ve Yöresi Ağzları**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1997.
- KAYA Fatih, **Balâ İlçesi Ağzı**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Bilim Dalı, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004.
- KORAŞ Hikmet, **Karaman ve Yöresi Ağzları**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1992.
- KORKMAZ Zeynep, **Gramer Terimleri Sözlükleri**, TDK Yayınları, Ankara 1992.
- _____, **Güney-Batı Anadolu Ağzları**, TDK Yayınları, Ankara 1994a.
- _____, **Nevşehir ve Yöresi Ağzları**, TDK Yayınları, Ankara 1994b.
- _____, **Bartın ve Yöresi Ağzları**, TDK Yayınları, Ankara 1994c.

- 📖 KORKMAZYİĞİT Ahmet, **Çayıralan ve Yöresi Ağzları**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2010.
- 📖 ÖZEK Fatih, **Tarihî Türk Lehçelerinde Ünlüler**, Akçağ Yayınları, Ankara 2014.
- 📖 PAÇACIOĞLU Burhan, **Sivas İlbeyli Ağzı**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü,(Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1987.
- 📖 PEKACAR Tefik, **Suluova Ağzları**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2003.
- 📖 SAĞIR Mukim, “Anadolu Ağzlarında Ünlüler”, **TDAY-Belleten**, Ankara 1995, s. 391-409.
- 📖 _____, “Türkiye Türkçesi Ağzlarının Ünlü Varlığı”, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 3/3 Spring, 2008, s. 563-578.
- 📖 SELEN Nevin, **Söyleyiş Sesbilimi Akustik Sesbilim ve Türkiye Türkçesi**, TDK Yayınları, Ankara 1979.
- 📖 SİNAN Ahmet Turan, **Akçadağ, Darendede ve Doğanşehir Ağzları**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 1992.
- 📖 SİS Nesrin, **Hatay Belen Ağzı**, Malatya 2010.
- 📖 ŞAŞTIM Zafer, **Arıcak (Elazığ) ve Yöresi Ağzları**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2003.
- 📖 TAŞ Pınar, **Şarkışla ve Yöresi Ağzları**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2006.
- 📖 TOSUN İbrahim, “Doğu Anadolu Ağzlarında Ara Ünlüler”, **Diyalektolog**, S. 4, İzmir 2012, s. 53-77.
- 📖 ÜÇÖK Necip, **Genel Fonetik (Ana Çizgileri)**, Multilingual Yayınları, İstanbul 2007.
- 📖 YAĞCI İlyas, **Devrez Vadisi Ağzı**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2009.
- 📖 YALÇIN Süleyman Kaan, **Çağdaş Türk Lehçelerinde Ünlüler**, TDK Yayınları, Ankara 2013.
- 📖 YALKIN Ali Osman, **Atabey Ağzı**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2013.
- 📖 YAVAŞ Özcan, **Kütahya Aslanapa ve Yöresi Ağzı**, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2009.

- YAVUZ Serdar, **Karakeçili Ağzı (Kırıkkale)**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2003.
- YEŞİLÖZ Zafer, **Nevşehir İli Ürgüp ve Avanos Yöresi Ağzları**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış)Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1993.
- YILDIRIM Faruk, **Adana ve Osmaniye İlleri Ağzları I**, TDK Yayınları, Ankara 2006.
- YILDIRIM Kübra Dilaver, **Bergama Yöresi Tahtacı Ve Çepni Ağzları**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2013.
- YILDIZ Osman, **Isparta Merkez Ağzı**, Fakülte Kitabevi Yayınları Isparta 2002.
- _____, KARTALCIK Vedat, **Burdur İli Ağzları**, TDK Yayınları, Ankara (Baskıda).
- YILMAZ Mehmet, **İscehisar ve İhsaniye Ağzı**, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2006.